

**Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Богословски факултет**

КАТЕДРА „ИСТОРИЧЕСКО БОГОСЛОВИЕ“

Дисциплина:
История на Съвременните православни църкви

**Положението на руската църква при
цар Петра I. Унищожение на
Московската патриаршия**

Семестриална работа

Изготвил: Васил Руменов Дечков
3 курс, Р.О., Ф.№ 2109
Специалност: Богословие

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Иван Йовчев

София, 2023

„Царят отиде отвъд морето и възлюби немската вяра“⁴ – такива били горчивите думи на руския народ, породени от дейността на цар Петър I (1682-1725 г), който коренно променил облика на руската държава, църква и народ чрез прокараваните от него преобразования, пропити със западно и в частност протестантско влияние. Унищожавайки патриаршията, той подчинил на себе си църквата. Някои от нововъведенията на Петър имали положително научно и техническо значение, но преобладаваща тежест в преобразованията несъмнено имало преклонението му пред западноевропейската просвещенска култура и убеждението му за малоценността на руската православна традиция, което се изразило в нейното отричане и стремеж към изкореняване. Той не бил особено вярващ човек, не обичал църковното образование, вълнувал се от западноевропейските технически науки (корабостроителство, инженерство, архитектура). Пътувал из големите европейски градове, за да задълбочи тези свои познания.² Там започнало и неговото увличане по протестанството, което проличало при завръщането му в Русия. Макар протестантското влияние да достигнало своя връх при либералните преобразования на Петър I, неговото разпространение не било така внезапно, а било плод на натрупвания през вековете.³⁴

Още през управлението на цар Иоан III (1440-1505) на руска служба встъпили немци, които образували собствена общност (немска слобода), освободена от данъци, в Москва. След Ливонската война (1558-1583) немският наплив се разпространил и в много други руски градове. При цар Фьодор в Нижни Новгород вече имало евангелистко

1 **Св. Серафим (Соболев)**, *За православната монархия*, изд. „Искони“, София, 2019, стр. 45.

2 **проф. Снегаров, И.**, *Кратка история на съвременните православни църкви*, том 2 (Българска, Руска, Сръбска), Университетска печатница, София, 1946, стр. 241.

3 **Св. Серафим (Соболев)**, пос. съч., стр. 38.

4 **Бремер, Т.**, *Кръстът и Кремъл. Кратка история на Православната църква в Русия*, изд. „Омофор“ на фондация „Покров Богородичен“, София, 2012, стр. 105-106.

общество, а Борис Годунов съдействал за увеличаването на наплива и съответно немската слобода. По времето на цар Алексей Михайлович (1629-1676), баща на Петър I, в Москва имало три лутерански църкви и няколко немски училища. Лутеранските проповедници не спазвали забраната за разпространение на учението си в Русия, и дори влизали в богословски спорове с православните.⁵ Цар Петър I въздигал на високите чинове в държавата протестанти и по този начин си устроил и такова обкръжение. Издигнатите и приближени на царя протестанти се отнасяли с презрение спрямо руската старина и дори вяра. Самият Петър открито съчувствал на протестанството, за което може да се съди от новите закони и личното му отношение към православието.⁶

Царят изпитвал неприязън към църковните обреди и православната църковност въобще: издал укази, в които забранил обикалянето с икони по домовете с цел просене на дарения за манастирите и църквите. Нарушителите били заплашвани със затвор. Петър I казвал, че щом вярващите се надяват на поста, свещите и поклоните, то нека те им осигурят средствата. Забранил литийните шествия и много други църковни обичаи. Заповядал да не се строят повече крайпътни параклиси, а съществуващите такива, ако са дървени – да се разглобяват и премахват, ако са каменни – да бъдат използвани за други нужди. Забранено било извършването на богослужение, молитва и палене на свещи пред параклисните крайпътни икони, а също и стоенето пред тях „без нужда“.⁷ Петър учредил „Всешутейший и всепиянейший синод“, и участвайки там в ролята „протодякон“, сам се подигравал с църковното старшинство. Разпространила се мълва, която гласяла: „Това не е нашият

⁵ Св. Серафим (Соболев), пос. съч., стр. 38.

⁶ Пак там, стр. 39-40.

⁷ Пак там, стр. 40.

цар, а немец. А нашият цар е у немците, закован е в бъчва и е хвърлен в морето“.⁸

След завръщането си в Русия, Петър I се заел с въвеждането на немски порядки в руския бит, който допреди това бил проникнат от православна църковност и народна самобитност. Заповядал всички руси, освен духовенството и селяните, да бръснат брадите си или да плащат „данък брада“, да се обличат в немски, а не в руски дрехи. Празнуването на Нова година било преместено от 1-ви септември на 1-ви януари.⁹ Древното източното църковно пеене и иконопис били заменени от западни такива. Русите допреди Петър I разпределяли времето на живота си по църковния устав, техните семейни и обществени отношения, облекло и нрави носели печата на православната им вяра.¹⁰ Петровите нововъведения нарушили този порядък.

Не всички подкрепяли промените. Самият царски син от първата жена на Петър – престолонаследникът Алексей Петрович, бил дълбоко предан на православието и не подкрепял преобразованията на баща си. В историческите му записки се вижда, че той правил интересни връзки от събития в миналото с такива от неговото съвремие, например: „Килперик, френски крал, бил убит поради отнемане на имущество от Църквата“.¹¹ Митр. Стефан Яворски нарича царския син Алексей „нашата единствена надежда“. По заповед на Петър I, Алексей бил подложен на мъчения, а впоследствие му била издадена и смъртна присъда, чието изпълнение обаче самият Алексей не доживял.¹² Тези от простолюдието, които оказвали съпротива на нововъведенията, били

8 Пак там, стр. 45.

9 проф. Снегаров, И., пос. съч., стр. 241.

10 Св. Серафим (Соболев), пос. съч., стр. 39.

11 Иловайский, Д., *Петр Великий и царевич Алексей. Исторический очерк*, вестник „Кремль“, бр. 45-47, Москва, 1905. [цитиран на 18.01.2023] Достъпен на адрес:

http://az.lib.ru/i/ilowajskij_d_i/text_1905_petr_velikiy_i_tzarevich_alexey.shtml

12 Пак там, стр. 46.

наказвани по най-жестоки начини: освен парични глоби, каторжна работа, отнемане на имущество, били прилагани бой с камшик и смъртно наказание. Били създадени учреждения собствено за преследване на виновните. Императорът нерядко сам изпълнявал възложените наказания за бой с тояга и дори в смъртни присъди изпълнявал ролята на палач.¹³

Голяма част от руските епископи също се противопоставили на това лутеранско по дух отрицателно отношение на Петър спрямо православната вяра. Поради техни обществени изказвания срещу цар Петър, те били вкарвани в затвора, бити с камшик и разстригвани. Подобно отношение не се наблюдава дори в подвластната на турците Цариградска патриаршия в нито една епоха от нейното съществуване в границите на Османската империя.¹⁴

Светителят Димитрий Ростовски също не скланял глава пред гнева на Петър и мъжествено го изобличавал в своите проповеди. Рязко осъждал противоцърковните нововъведения, като например заповедта да не се спазват постите във войската под заплахата от наказание.¹⁵ Последният патриарх – Адриан – бил в дълбоко разногласие с царя, като осъждал неговите преобразования, но скоро бил принуден да замълчи.¹⁶ Тъй като църковният строй особено силно изразявал своите възражения спрямо Петър най-вече в лицето на висшето духовенство (в частност патриарха), а също и монашеството, то именно тези чинове трябвало да бъдат „обезвредени“ или подчинени на царя, и затова станали предмет на преустройство.¹⁸ След смъртта на патр. Адриан, Петър не позволил да се избере нов патриарх и поставил за местопазител

¹³ Пак там, стр. 48.

¹⁴ **Св. Серафим (Соболев)**, пос. съч., стр. 47-48.

¹⁵ Пак там, стр. 47.

¹⁶ Пак там, стр. 45.

¹⁷ **проф. Снегаров, И.**, пос. съч., стр. 241.

¹⁸ **Бремер, Т.**, пос. съч., стр. 106.

на патриаршеския престол рязанския владика Стефан Яворски, като му възложил да управлява Църквата посредством събора на поместните епископи, чийто решения царят трябвало да потвърждава.¹⁹ Това било началото на неговото господство над Църквата, основите за което се кореняли извън православното богословие.²⁰ Съдебната власт на Църквата била значително ограничена и предадена на държавни учреждения. „Освещеният събор“²¹ имал формално значение само в духовните дела, но и тук неговите решения били привеждани в сила само когато отговаряли на царската воля. Част от делата трябвало да се разрешават във взаимно заседание с учреждения от Петър Сенат, който обаче своеволно вземал крайните решения без да се съобразява със събора.²²

Нарушавайки постановленията на Вселенските събори, Петър I отнел имуществото на Руската църква и затварял или превръщал манастири в благотворителни учреждения. Тази благовидна дейност обаче се оказала причина за унищожението на основата на истинното просвещение на Русия.²³ Монашеството, което по-преди било пътеводна светлина за народа, сега било значително ограничено и се допускало при мъжете след навършване на 30-годишна възраст, а при жените – едва след 60-годишна възраст, тъй като било считано от царя за „безполезна дейност“.²⁴ Отнетото църковно имущество Петър поверил на възстановеното от него Манастирско ведомство или Манастирски приказ, който трябвало да отговаря също и за църковните средства, като дава определени заплати на висшето духовенство и светите обители, а

19 проф. Снегаров, И., пос. съч., стр. 241.

20 Бремер, Т., пос. съч., стр. 105.

21 т.е. поместните епископи начело с местопазителя;

22 проф. Снегаров, И., пос. съч., стр. 242.

23 Св. Серафим (Соболев), пос. съч., стр. 41-44.

24 Бремер, Т., пос. съч., стр. 108-109.

останалата част от средствата трябвало да използва за държавни нужди.²⁵ По този начин, Църквата била лишена от своята самостоятелност, средства за купуване на книги и основаване на училища с цел духовно просвещение на руския народ. Стигнало се дори до затваряне на вече съществуващи духовни училища проради недостиг на средства.²⁶ Така е гледал на отнемането на църковното имущество и А. С. Пушкин – за него това бил силен удар върху просвещението на руския народ.²⁷ Против това посегателство въстанали някои светители като Исаия Нижегородски (бил заточен) и Стефан Яворски (порицан от Сената). Цар Петър обаче намирал и поддръжници сред духовенството, като митр. Теодосий Яновски и епископ Теофан Прокопович.²⁸

В 1718 г. Петър окончателно решил да замени патриаршията с духовна колегия, съответстваща на другите колегии, основани от него в държавния строй на Русия.²⁹ За тази цел бил съставен устав (регламент) от еп. Теофан Прокопови – духовник, който имал положително отношение към църковното преустройство и неправилно считал царя за най-висш пастир и свещеноначалник. Написаният от него устав на духовната колегия се основавал на западни учения.³⁰ На 14 февруари 1721 г. била открита духовната колегия под название „Святѣйшій правительствующій Синодъ“. Новото устройство на Руската църква било признато от цариградския и антиохийския патриарх през 1723 г. Членовете на Синода били длъжни да полагат клетва, че ще считат царя за висш съдия и ще работят в полза на държавата. Св. Синод се явявал кириарх на патриаршеската (Московска) епархия. През 1722 г. в Синода била включена нова длъжност с нарочно-немското звание обер-

25 проф. Снегаров, И., пос. съч., стр. 242.

26 Св. Серафим (Соболев), пос. съч., стр. 43-44.

27 Русский архив, 1866 г., с. 1141.

28 проф. Снегаров, И., пос. съч., стр. 242.

29 Пак там.

30 Бремер, Т., пос. съч., стр. 109.

прокурор, който се явявал представител на царя в духовната колегия. Докладвал на самодържеца за дейността на Синода и имал право да отхвърля „незаконните“ решения на духовниците.³¹ Църквата станала част от държавата и вече не била самостоятелен отделен орган.³²

Според св. Серафим Софийски: „протестантството се превърна в главната основа, върху която със съдействието на Петър у нас започна да се разпространява свободомислието във вид на волтерианство, масонство, сектантство, хуманизъм, социализъм и други заблуждения“. ³³ Тези събития в руската история имат решаващо значение за историята на православието и въобще световната история. Няма да сгрешим, ако заключим, че Петровите либерално-просвещенски нововъведения са били благоприятна почва, върху която изникнало едно отровено дърво, от което се разклонявали все повече заблуждения, и чиито краен плод била богоборческата идеология на комунизма.

³¹ проф. Снегаров, И., пос. съч., стр. 243.

³² Бремер, Т., пос. съч., стр. 109.

³³ Св. Серафим (Соболев), пос. съч., стр. 49.

Използвана книжнина:

1. **Бремер, Т.,** *Кръстът и Кремъл. Кратка история на Православната църква в Русия*, изд. „Омофор“ на фондация „Покров Богородичен“, София, 2012.
2. **Иловайский, Д.,** *Петр Великий и царевич Алексей. Исторический очерк*, вестник „Кремль“, бр. 45-47, Москва, 1905.
[цитиран на 18.01.2023] Достъпен на адрес:
http://az.lib.ru/i/ilowajskij_d_i/text_1905_petr_velikiy_i_tzarevich_alexey.shtml
3. **проф. Снегаров, И.,** *Кратка история на съвременните православни църкви*, том 2 (Българска, Руска, Сръбска), Университетска печатница, София, 1946.
4. **Св. Серафим (Соболев),** *За православната монархия*, изд. „Искони“, София, 2019.
5. Русский архив, 1866 г.

Великият реформатор

На русите владетел и преславен реформатор уж велик,
обаче неусетно от Русия той отвърна Христовия лик.
За него нямаше ни ценности, ни нрав,
и негов брат бе немецът и демонът лукав.
Не знаеше той що са добродетели и вяра,
и съвсем спокойно служеше на звяра.
Мечтаейки за забавление и от закона Божи избавление,
в двора царски вкара той разтление и умопомрачение.
Защото вечер там след вечер всеки бе съблечен,
и пиянство и грубиянство пуснаха свой корен черен.
Дрехите му бяха френски, корабите немски, нравите пък
мерзки ги приеха повечето под предлога, че да „европейски“.
И така, с парфюм, перуки и дантели,
руснаците превърнаха се в джентълмени...